

ДИМИТЪР ДИМОВ

ТОЛСТОЙ И НАШАТА СЪВРЕМЕННОСТ

Когато човек помисли за Толстой и за незаличимата следа, която оставят в душата на читателя неговите произведения, усеща поразен както величествения обхват на творчеството му, така и жизнената правда, отразена в него. Ние можем да прочетем произведенията на революционните демократи, да проучим търпеливо исторически трактати, да вникнем в подтекстовете на пожълтели архиви от деветнадесетия век и най-сетне, с опита на съвременността и знанията на историческия материализъм, да разберем и смисъла на всички тогавашни събития, но вълнуваща и убеждаваща сърцето представа за драматичните човешки конфликти в необятната руска земя и нейния народ от предреволюционната епоха можем да добием само след като прочетем многохилядните страници от Толстой.

Обективни закономерности управляват неумолимо хода на общественото развитие. Но едва ли можем да отречем, че нравствените качества в един народ, създадени от историческите условия и традициите му в борбата за свобода, ускоряват или забавят действието на тези закономерности. Толстой, стигайки до оня висш синтез между интелектуалното и емоционалното отношение към действителността, от който се ражда изкуството на реализма, успява да отрази с ненадминато художествено майсторство жизнения устрем и дълбоките противоречия в руския народ през деветнадесетия век. А именно с този устрем и с преодоляните вече социални противоречия, с опита си от борбата срещу безброй нашествия и с революционните си традиции днес руският народ утвърждава живота и води напред цялото човечество, зачитайки правата и качествата на всички останали народи. Оттук произлиза не само отдавна изтъкваното общочовешко значение на Толстой като художник и нравствена личност, но и неговото съвсем конкретно съвременно значение в днешния порив на народите към освобождаване от духовното и икономическото робство, към мир и социализъм.

Толстой ни показва с великолепните и пестеливи средства на своя художествен реализъм руския народ такъв, какъвто е — суров, оптимистичен и непобедим в своята огромна материална и духовна мощ; един народ, който запазва нравствено равновесие и увереност в победата си дори в моменти на най-тежки национални кризи, който не парадират със своите добродетели и не заема никога позата на месианско величие. Какво от това, че Толстой не можа да стигне с мисълта си до истинските закономерности, които управляват света, че във философските му изводи има противоречия и че към заника на живота си, в естествения упадък на творческите си сили, той излезе пред света с уродливата проповед да не се

противим на злото? Важното е, че Толстой, чрез колосалния обхват на своята художествена интуиция, стигна до обществените и нравствени необходими, които марксизмът сочеше по пътя на мисълта преди него и които днес лежат в програмата на социалистическия свят и на цялото прогресивно човечество. А тези необходими са утвърждаването на живота и ролята на народа в общественото развитие, освобождението на човека от робството на мракобесието и експлоатацията, признаването на войната за върховна безсмислица в живота на народите.

Прочетете само сто страници от кой да е том на „Война и мир“ и вие ще почувствувате величествения патос на живота, който подобно на могъща и пълноводна река носи индивидуалните съдби напред към нещо светло и хармонично, оставяйки зад себе си мъката, причинена от нравственото нищожество, злото, смъртта и разрушенията. А тази могъща река е животът на народа, който твори историческите събития. Наполеон, Александър I — това са само етикетчета, които историята залепва върху събитията. Купчината от пълководци — бездарни или талантливи — са само фантазюри, които си въобразяват, че решават изхода на сраженията. Най-разумно постъпва Кутузов, като се противопоставя на всяко решение, което идва от императорския щаб. В това пресилено, на места почти гротестно подценяване на историческата личност, може би трябва да виждаме похвата на художника, който иска да изтъкне чрез силата на контраста решаващото значение на народната енергия. Войната е безсмислица и нещастие, когато се води за интересите на императорите и властниците около тях. Но войната се превръща във върховно право на народа, когато последният иска да запази свободата си или да изгони завоевателите. А да предадеш със средствата на художествения реализъм човешката драма през войната не е ли равносилно да се противопоставиш с всички сили срещу ония, които я предизвикват?

Моето поколение познаваше Толстой преди всичко като велик художник и много по-малко като моралист и проповедник. Оная част от нас, която по различни причини не подозираше или не бе вникнала достатъчно в закономерностите на общественото развитие, подценяваше етическата страна в творчеството на великия писател. Ние се учудвахме на отношението на Толстой към Шекспир, а „Крайцера соната“ ни се струваше като мъмрене от сърдит наставник. Всъщност, ние не разбирахме достатъчно дълбочината, с която този нравствен колос посочваше и анализираше извите на капиталистическото общество, гневният му протест срещу мракобесието, насието и експлоатацията, с които класата на привилегированите измъкваше жизнените сили на руския народ. А песимизмът в последните години от живота на великия старец, бяството му от Ясна Поляна не са ли мълчаливо и трагично признание на заблудата му да не се противи на насието? И така, в своя нравствен аспект цялото величествено дело на Толстой-художника се очертава като извършено в името на народа. Толстой ще остане вечен и универсален в историята на световната литература именно защото отразява идеите, чувствата и възжеленията на своя народ.

Но как нравствената, художествената и обществено-политическата страна на Толстоевото творчество се сливат в синтез, който издига народа? Защо усещаме като частици от този народ и робски примирения фаталист Платон Каратаев, и неспокойно търсещия истината аристократ Пьер Безухов? Защо обичаме княз Андрей и Наташа Ростова, а царят, бездар-

ните пълководци, семейство Курагини, нищожният кариерист Берг приличат в съзнанието ни на плесен и тиня, утаени в мътните локви, които пълноводната река на живота оставя край бреговете си? Защо се възнуваме дори от самоубийството на Ана Каренина, която от съвременно гледище е един паразит от класата на привилегированите, но в която въпреки това, виждаме достойнството на руската жена и силата ѝ да предпочете смъртта пред фалша и подлостта на средата, в която живее? И защо, най-сетне, във великолепия и твърд като диамант образ на Хаджи Мурад съзираме достойнството на всички колониални, които днес се борят за свободата си? Толстой постига всичко това чрез своя гений и своя художествен метод. Той е чужд на всяка схема, която днес критиките биха нарекли вулгарен социологизъм. Отношението му към нещата, хората и събитията се определя от един върховен критерий — интересите на народа. И този критерий на мислещия човек дава контурите, които после геният на художника изпълва с ярки, неповторими багри. Но от гледна точка на интересите на народа за даден момент или дадена епоха нещата и хората могат да имат хиляди разнообразни, повече или по-малко съществени връзки. Чувството за жизнена и художествена правда кара Толстой да помни винаги тези връзки, да ги осъжда или оправдава, да се подиграе дори със собствения си дядо, който тича да осигури котлети за императора. И тъкмо проникването чрез интуицията и мисълта до мрежата от причинни връзки между отделните неща, хора, събития и епохи, създават заедно с гения на художника, чудната конкретност, убедителната правдивост, ненадминатата художествена сила в образите на Толстовите герои. Последните се сливат в единно и неделимо цяло, което отразява живота на целокупния руски народ през деветнадесетия век с неговата нравствена сила, с неговите дълбоки социални кризи и противоречия. Толстой постига всичко това, защото е творец с безподобен усет към красотата на човешката душа, на епичните събития, на руската природа.

Известно е влиянието на Толстой върху всички национални литератури в света, върху десетките и може би стотици милиони читатели, които още четат с ведра и спокойна наслада произведенията му. От тези произведения лъха здравето благоухание на утвърдения, красив и пълнокръвен живот, на оптимизъм и дълбока човечност, което се издига над гадните миризми на екзистенциализма и всички форми на декадентството. Правим ли достатъчно онова, което трябва, за да изчистим напълно социалистическата литература от тези зловония? На всеки случай едно от средствата е художествената традиция на Толстой. Тя прониква като жизнен сок в най-забележителните произведения на всички съвременни литератури от социалистическия лагер. И ако българските писатели, следвайки примера на съветските си другари, се учат на художествено майсторство от руската класическа литература, те правят това най-напред от Толстой и от монументалната епопея на „Война и мир“. Толстой трябва да стане художествен образец на всеки прогресивен писател. И това е така, защото социалистическият реализъм е не само метод, който ни учи да гледаме на красотата в света с погледа на великите художествени реалисти от миналото, чийто корифей е Толстой, но и метод на познанието, метод на мисленето, метод за създаване на действена литература, утвърждаваща живота и бореца се за премахването на ония неправди, срещу които така гневно и страстно протестираше пак Толстой.